

שם הלכות יום הכיפורים (יוה"כ) ה'תשפ"ה ש"ס

ערב יום הכיפורים – יום שישי ט' תשרי

"ידוע שבאכילת ערב יום הכיפורים מתקנים כל האכילות של כל השנה, וכן כל התפילות של כל השנה מתקנים ומזדככים בתפלת ערב יום הכיפורים" (שם משמואל, שנת ה'תרע"ב)

מצוות אכילה

- "מצוה לאכול בערב יום הכיפורים ולהרבות בסעודה" (שו"ע ס' תרד). יש שכתבו שזו מצווה מן התורה (מג"א, משנ"ב).
- כמה סעודות – מעיקר הדין מספיק סעודה אחת. נהגו לסעוד לפחות סעודה נוספת בבוקר מלבד הסעודה מפסקת בצהרים. בסעודת הבוקר נהגו לאכול דגים (בן איש חי ש"א וילך אות א).
- טעם המצוה – רבינו יונה ב"שערי תשובה" (ד, ח-י) כתב ג' טעמים: א. בסעודה מראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ובכך ששמח בכפרתו הרי זה לו לעדות שהינו דואג לאשמתו. ב. כי יגדל מאד שכר השמחה על המצוות ... ומפני שהצום ביום הכיפורים, נתחייבנו לקבוע הסעודה על שמחת המצוה בערב יוה"כ. ג. למען נתחוק להרבות תפילה ותחנונים ביום הכיפורים. הרא"ש (יומא ח, כב) כתב טעם נוסף: "להראות חיבתו של המקום ברוך הוא לישראל, כאדם שיש לו ילד שעשועים וגזר עליו להתענות יום אחד, וציווה להאכילו ולהשקותו כדי שיוכל לסבול".
- נשים – גם מצוות לאכול בערב יום הכיפורים כגברים (אחרונים).
- ליל ט' בתשרי – זמן המצווה מיום ט' בתשרי בבוקר ולא מליל ט' בתשרי (כן כתבו רוב הפוסקים), אמנם יש שכתבו שקצת מצוה לאכול כבר בליל ט' בתשרי (עין יב"א ח"א ס' לז אות ב).
- להתעסק בעבודה – אין עושים מלאכה, ואם עשה אינו רואה סימן ברכה מהמלאכה, לפי שיש לעסוק באכילה ושתיה (כף החיים).
- הליכה לבית הקברות – "יש מקומות שנהגים לילך לבית הקברות ושבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים (משנ"ב תקפא, רז), ולהרבות בצדקה, והכל מנהג יפה" (רמ"א). "ואין להרבות שם בתחינות, שהרי אין אומרים תחנון" (משנ"ב ס' תרה סק"ז).

מנהג כפרות

- פשט המנהג בכל הקהילות לעשות כפרות, עבור כל אחד ואחת מבני הבית, על ידי תרגול או כסף, והוא מנהג קדום והוזכר בגאונים (שלא כשו"ע שכתב למנוע מנהג זה). אשה מעוברת תעשה עבור עובריה.
- הזמן הטוב ביותר הוא בערב יום הכיפורים באשמורת הבוקר, שהיא עת רחמים ורצון.
- כשעושה כפרות לבני ביתו, יעשה לעצמו תחילה, כדרך שנאמר בכהן הגדול "זכיף בעדו ובעד ביתו".
- יש לקחת את סכום הכסף לסובב סביב הראש ולומר: "זה חליפתי, תמורתני, כפרתי (ר"ת חת"ך) זה הכסף ילך לצדקה ואכנס אני לחיים טובים ולשלום". וכך יעשה שלוש פעמים. יהרהר בתשובה בשעה שעושה את הכפרות מעל ראשו, וה' ברחמיו יקבל את תשובתו.
- מיד לאחר מכן יש לתת את הכסף לצדקה (כף החיים תרה, יא).

טבילה

- נהגו לטבול בערב יום הכיפורים, אף אם טבל בערב ראש השנה והוא טהור (משנ"ב תרה, כא).
- זמן הטבילה – טוב לטבול משעה חמישית ביום, וקודם תפלת מנחה, שבתפילה זו מתוודה ובכך יתוודה בטהרה (משנ"ב ושו"ע הרב).

מנחה וסדר הוידי

- בגדי שבת – נוהגים ללבוש בגדי שבת קודם תפלת מנחה.
- וידי – מתפללים מנחה בעוד היום גדול, כיון שצריך להתוודות במנחה קודם סעודה מפסקת, שמא חס ושלום יארע לו תקלה בסעודה ולא יוכל עוד להתוודות (שו"ע ס' תרז).
- עיקר הוידי – "אבל אנחנו חטאנו, עוינו, פשענו". אמנם כשמתפלל בלחש נכון לפרט החטאים שחטא (שו"ע תרז, ב).
- כוונה – בשעה שמתוודה יכוון לקיים מצוות עשה של וידי (חינוך, מצוה סג, רמב"ם הלכות תשובה א, א).
- חרטה ועזיבת החטא – צריך לגמור בליבו לעזוב החטא, שאם לא כן הרי זה כטובל ושרץ בידו (רמב"ם). לפיכך מרבים באמירת וידי, שאם אמירה אחת לא הועילה, שלא גמר בליבו, תועיל האמירה האחרת.
- עמידה – צריך להתוודות בעמידה ולא בישיבה (שו"ע שם ג). אין להישען על דבר באופן שיפול אם ינטל אותו הדבר עליו נשען (משנ"ב).
- שחיה – טוב לשחות בוידי כמו במודים, אם יש קושי בזה, מספיק לכופף מעט את הראש (משנ"ב ושעה"צ).
- הכאה על הלב – כשמוכיר על חטא, יכה באגרוף על הלב וארבע אצבעות מתחת לדד השמאלי (כה"ח, בא"ח, ילקו"י).
- לשון רבים – תקנו הוידי בלשון רבים לפי שכל ישראל ערבים זה לזה, ואמרו חז"ל: "וכשלו איש ואחיו – וכשלו איש בעוון אחיו". לכן לא ידלג על אותם חטאים שידוע שלא עבר עליהם.
- הוידי הנו על סדר אותיות אל"ף בית – כדי שיהיה שגור על פה, וכדי לתקן אשר פגמנו בכ"ב אותיות הקדושות שבהם ניתנה תורה.
- הפסק לדבר שבקדושה – מי שכבר אמר "יהיו לרצון אמרי פי" שבסוף תפילת שמונה עשרה: לשיטת האשכנזים – דינו כמו שעומד באמצע קריאת שמע וברכותיה (שעונה רק 'מודים אנחנו לך', 'אמן יהא שמיה רבה', ואמן שאחר 'דמיון בעלמא', 'המלך הקדוש' ו'שומע תפילה'). לשיטת הספרדים – נחלקו בזה, וכתב הגר"מ אליהו זצ"ל שכדי לצאת ידי הספק יאמר עוד פעם "יהיו לרצון" ומיד יענה על כל דבר שבקדושה.
- "בחתם סופר על התורה כתב שמעולם היה תמה שאומרים וידי ביום הצום בנעימת קול נעים מאד, ובלא ספק היא בקבלה לנו. וכתב ליישב מפני שגם הוידי מצות עשה, אם כן צריך להיות בשמחה, לכן אנו מנעימים ואומרים הוידי בקול נעים לכבוד השמחה. ועוד מפני דאיתא במדרש על פסוק 'ונשלמה פרים' ... דקאי על הוידי, כאילו הקריב קרבן, וקרבן טעון שירה, וכיון שהציבור מתוודים יחד כולם – הוידי בקרבן ציבור וטעון שירה. והדברים מלהיבימים" (שו"ת ציץ אליעזר חלק ט"ז, עמ' קפ"ו)

סעודה מפסקת

- **אכילה** – "אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות כדי להוסיף מחול על הקודש" (ש"ע תר, א). "אין לאכול אלא מאכלים הקלים להתעכל, כדי שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפלל" (ש"ע שם ד).
- **הפסקה** – "הפסיק בעוד היום גדול יכול לחזור ולאכול קודם שקיבל עליו התענית" (ש"ע שם ג). נכון שקודם ברכת המזון יאמר או יחשוב בפירוש שעדיין אינו מקבל עליו את התענית (משנ"ב שם יב).
- **תוספת יום הכיפורים** – מוסיפים מחול על הקודש וטוב לקבל בפה. מעיקר הדין מספיק להוסיף מעט קודם השקיעה, ונהגו להוסיף 20 דקות לפני שקיעה (זמן כניסת יו"כ השנה בשעה - 17:52).

הכנות ליום הקודש

- **סידור הבית** – מסדרים את השולחנות והמיטות כמו בשבת (רמ"א תרי, ד), משום שיום הכיפורים נקרא "שבת שבתון" (משנ"ב).
- **ברכת הבנים** – נהגו שהאב והאם מברכים את ילדיהם, "שכבר חלה קדושת היום, ושערי רחמים נפתחים" (מחזור הגר"מ אליהו). "וכל אחד כפי מערכי לבו שופך תחנונים בבכי ובדמעות שלישי למען יקים ה' את דברו" (מטה אפרים תריט, ב).
- **הדלקת נרות** – מברכים שתי ברכות: "להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים" ו"שהחיינו". יש נוהגים שאם האשה הולכת לבית הכנסת תשמע את ברכת "שהחיינו" בבית הכנסת.

- **נר נשמה** – נהגו להדליק נר נשמה לאביו ואמו שנפטרו (רמ"א שם). ובכל ענין נכון להדליק נר שידלוך עד מוצאי יו"כ כדי לברך עליו בהבדלה, שאין מברכים אלא על "אור ששבת" (משנ"ב תרכ, ג).
- **לובשים בגדים לבנים** – דוגמת מלאכי השרת (רמ"א ס' תרי). הנשים לא יקשטו עצמן בתכשיטים שמתקשטים בהם בשבת ויום טוב מפני אימת יום הדין (משנ"ב תרי, טז).
- **חליצת הנעלים** – יחלוץ ימין תחילה, שזו חליצה של מצווה (ראי"ה קוק).
- **טלית** – מתעטפים בטלית בברכה מבעוד יום, כדי להתפלל ערבית כשעטופים בטלית, שבכך יתפלל באימה, וביראה ובכוונה (כה"ח, ילקו"י). אם הגיע כבר בין השמשות יתעטף בלי ברכה.
- **תפילה זכה** / "לך אלי תשוקתי" – ראוי להחמיר להתודות שוב לאחר הסעודה קודם חשיכה (משנ"ב תרז, א - לחוש לדעת הרמב"ן), ולכן נוהגים האשכנזים לומר "תפילה זכה" לפני או אחרי אמירת "כל נדרי" (ח"י"א, משנ"ב), והספרדים נוהגים לומר את הפיוט "לך אלי תשוקתי" שיש בו דברי וידוי (כף החיים).
- **פיוס** – עבירות שבין אדם לחבירו אין יו"כ מכפר עד שיפייס חבירו, ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו (ש"ע ס' תרו, א), וכל שכן אביו ואמו (בא"ח). וטוב שהחזן יכריז קודם כל נדרי ויאמר: "רבותי תמחלו זה לזה", ויאמרו הקהל: "מחלנו", ובכך מעורר באותה שעה סגוריא למעלה על ישראל (בא"ח שם אות ה). ואם יודע שעשה דבר מסויים לחבירו אינו יוצא ידי חובה במחילה כללית כזו (משנ"ב שם ג).

"כי הנשמות מתראות לפניו ביום זה, בסוד הבינה שהיא שורש אל הנשמות, והנשמות הנכנעות בתשובה הם המעוררות התשובה העליונה, ועתה אם ימצא בינו לבין חבירו מינא, הריהו מפריד ומחלק השורש העליון וכמעט מכנים בו שנאה שהוא פרוד, ואיך אפשר שיושפע עליו אור התשובה" (של"ה ח"ג מסכת יומא, תורה אור, ה)

יום הכיפורים – יום שבת י' תשרי

"אמר ר' עקיבא: אשריכם ישראל! לפני מי אתם מיטהרים? ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים, שנאמר 'וְיִרְקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיּוֹם הַיּוֹרִים וְיִטְהַרְתֶּם', ואומר 'מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל ה''', מה מְקוֹה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל" (משנה סוף מסכת יומא)

איסור מלאכה וחמשה עינויים

- ביום הכיפורים הלילה והיום שווים ואין הבדל בחומרת האיסור בין הלילה ליום. הדברים האסורים ביום הכיפורים הם – מלאכה וחמשה עינויים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה.
- איסור מלאכה ואיסור אכילה ושתייה – לכל הדעות הינם מהתורה וחייב עליהם כרת (ש"ע ס' תריא, א). שאר העינויים (רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה) – אינם בחיוב כרת, ונחלקו הראשונים האם על כל פנים אסורים הם מהתורה (שאילתות, בה"ג, רמב"ם), או אינם אסורים אלא מדברי חכמים (ר"ת, ר"י, רא"ש). **למעשה יש להחמיר שכולם אסורים מהתורה, ועל כן בכל ספק שבהם יש להחמיר** (משנ"ב).

1 – אכילה ושתייה

- **הגדרת האיסור** – אסור לאכול או לשתות אפילו כל שהוא (ש"ע תריב, ה), ואפילו דבר שאינו ראוי לאכילה או לשתיה, כגון דבר מר, אסור (משנ"ב שם טו). וכן אסור לשטוף את פיו במים (ש"ע ס' תקסז א, ג).
- **חולה ומעוברת** – חייבים להתענות אם אין סיבה מיוחדת לסכנת נפשות. אם יש סכנת נפשות ישתו 'שיעורים' (כמבואר לקמן), ואם גם בזה יש סיכון יאכלו וישתו כרגיל כדי צורכם ולא יותר (לגבי מעוברת אם התחילו צירים או ירידת מים צריכה לשתות הרבה ומיד). "המחמיר על עצמו הרי זו חסידות שטות, ועל זה נאמר אך את דמכם ... ומאכילים אותו בעל כרחו, וא"צ כפרה על זה, דאונס רחמנא פטריה" (משנ"ב, כה"ח).
- **יולדת** – תוך שלושה ימים ללידה – לא מתענה כלל (ואם מרגישה שאין לה בעיה לצום תאכל פחות מכשיעור). ושלשה ימים ללידה נמנים מעת לעת, והיינו 72 שעות בדיוק מעת הלידה (משנ"ב תריז, ג). משלשה

- ימים ועד שבעה – אם מרגישה שצריכה לאכול תאכל פחות מכשיעור. אחרי שבעה ימים – דינה כחולה שאין בו סכנה.
- **מניקה** – מתענה כרגיל, ותנוח הרבה ותיעורר בבעלה שלא יתמעט החלב. אם התינוק לא מעכל תחליפים וחוששת שיפסק החלב תשתה לשיעורין, אך בסתם מינקת אין להקל.
- **צום עדיף על התפילה** – אין ללכת להתפלל בבית הכנסת אם מחמת זה יצטרך הוא או אשתו לאכול, או להוסיף באכילה, שהתענית מצוה מהתורה והתפילה מדברי חכמים (הליכות שלמה).
- **תרופה** (באופן שמותר לקחת התרופה בשבת) – אם היא מרה – מותר, ואם ראויה לאכילה ואין לו תחליף אחר – יעטפנה בנייר דק או ניילון ויבלע. אם אינו יכול לקחת בלא משקה – יקחנה עם מעט משקה מר.
- **קידוש** – הנצרך לאכול, א"צ לעשות קידוש קודם אכילתו (משנ"ב).
- **ברכת המזון** – אם אכל שיעור לחם אומר בברכת המזון: "רצה והחליצנו", "יעלה ויבוא וכו'" ביום הכיפורים הזה, ביום סליחת העון הזה, ביום מקרא קודש הזה" (ש"ע תריח, י), אם שכח אינו חוזר (משנ"ב).

2 – רחיצה

- **הגדרת האיסור** – אסור לרחוץ במים, בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור (ש"ע ס' תריג).
- **להעביר לכלוך** – לא אסרו אלא רחיצה של תענוג לכן הסרת לכלוך או זיעה מרובה מותרת (ש"ע שם). מ"מ מי שאינו צריך לרחיצה זו כל כך, נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל להעביר זיעה (משנ"ב תריג, ב).
- **נטילת ידים** – בכל מקרה שצריך נטילת ידים, יטול עד סוף קשרי

- **אצבעותיו (ש"ע שם), ולברכת כהנים נוטלים עד פרק כף היד (משנ"ב),** וכן חולה או קטן שאוכל לחם נוטל עד הפרק (ש"ת לבושי מרדכי).
- **רחיצת פנים –** איסטניס שאין לו ישוב הדעת עד שירחץ פניו, למנהג הספרדים רשאי לרוחצם (ש"ע שם, ד), והאשכנזים נהגו להחמיר (רמ"א שם), ומ"מ מותר ללחלח אצבעו ולהעביר לכלוך שבעיניו (משנ"ב שם).

3 – סיכה

- **הגדרת האיסור –** אין לסוך בשמן או מי בושם, אבל לצורך רפואה מותר (ש"ע תרי"ד), באופן שאין בזה איסור רפואה בשבת (משנ"ב שם).
- **דאודורנט –** אם ע"י מריחה ודאי אסור משום מלאכה, ואם ע"י ספריי, צריך עיון, שהרי סיכה ביוה"כ אסורה אף אם היא רק להעביר זוהמא (ובזה חמור מט' באב), ולמעשה יש להחמיר (הגרי"ש, א, הגר"נ קרליץ).

4 – נעילת הסנדל

- **הגדרת האיסור –** אסור לנעול סנדל או מנעל של עור (ש"ע תרי"ד, ב), וכן אסור מנעל שנראה כעור משום מראית עין (מנח"ש ח"ב נג ב).
- **לכתחילה נכון להחמיר לנעול מנעל שמרגיש בו קושי הקרקע (משנ"ב),** ירדו גשמים, או שצריך להיכנס למקום שיש שם לכלוך וצער ללכת שם – מותר לנעול מנעלי עור (ש"ע שם, ד).

5 – תשמיש המיטה

- **ריחוק –** נוהגים איסור בלילה וביום ככל ההרחקות שנוהגים בזמן שהאשה נידה. אסור לישן באותה מיטה, אסור ליגע באשתו ואסור להושיט דברים מידו לידה (ש"ע ס' תרטו ומ"ב שם). במקום צורך אפשר להקל ביום בהרחקות ובנגיעה שאינה של חיבה (כה"ח, בא"ח, חז"ו ע).

אכילה ושתייה לשיעורין

- **"לשיעורין" –** חולה או מעוברת שצריכים לאכול, מאכילים אותם תחילה לשיעורין, והיינו שאוכלים מעט מעט שלא יצטרף לשיעור האסור מהתורה, ומפסיקים בין אכילה לאכילה או בין שתייה לשתייה.
- **כמות האכילה –** יאכל כשני שלישי ביצה, שבישעור זה הוא ודאי פחות משיעור החייב (ש"ע ס' תריח, ז). במידות של ימינו יוצא כ-30 סמ"ק (בקופסת גפרורים יש כ-25 סמ"ק) ובמקום צורך אפשר עד 35 סמ"ק.
- **שיעור הזמן בין אכילה לאכילה –** לכתחילה 9 דקות, ובמקום הצורך עד 4 דקות (הגר"א נבנצל). עדיף לצמצם את הזמן ולא להוסיף בשיעור.
- **כמות השתייה –** יש להחמיר ששיעור כמלוא לוגמיו באדם בינוני הוא רוב רביעית ואע"פ שלענין חיוב חטאת הוא שיעור גדול יותר – קצת פחות מרביעית (ביאור הלכה ס' רעג ס' יג), ולכן ישתה פחות מרוב רביעית. במידות של ימינו יוצא עד כ-40 סמ"ק (באדם בינוני).

- **שיעור הזמן בין שתייה לשתייה –** לכתחילה צריך לשהות כמו השיעור הגדול של האכילה (9 דקות), ואם אי אפשר די בהפסקה של זמן שתיית רביעית בין שתייה לשתייה (בערך 5 שניות).
- **צינור –** אכילה ושתייה אין מצטרפים, לכן מותר לאכול בזמן שממתין בין שתייה לשתייה, וכן לשתות בזמן שממתין בין אכילה לאכילה.
- **עליה לתורה –** האוכל לשיעורין יכול לעלות לתורה (גרש"א, ז"ח ע).
- **מתחילת הצום –** עדיף לאכול או לשתות מתחילת הצום לשיעורין ולא להתחיל לצום ולבסוף להזדקק לאכול כשיעור (הליכות שלמה).

דין קטנים

- **אכילה ושתייה –** קטנים פחות מגיל 9 שנים – אין מענים אותם ביוה"כ אפילו לא לשעות, וצריך למחות בידם אם רוצים לצום (ש"ע ס' תרטז, רמ"א ומשנ"ב). לאחר גיל 9 – מחנכים אותם ל"שעות", שכפי כוחם מאחרים את זמן הסעודה ממה שרגילים, ואם הקטן כחוש מחנכים ל"שעות" מגיל 10. ומגיל 11 – בין זכר בין נקבה יתענו כל היום כדי שיתחנכו במצוות אא"כ הוא כחוש. ודעת הגרש"ז אויירבך (הליכות שלמה יוה"כ פ"א דבר הלכה אות כז) שאפילו ביוה"כ הסמוך לבר מצוה א"צ להשלים, והוסיף (שם אורחות הלכה הערה 67) שמה שיש נהגו לצום בג' צומות הסמוכים לבר מצוה אין שום מקור לדבר. אמנם הרבה נהגו שאם יודעים בבירור שיכולים לצום – יצומו (הלכות חג בחג עמ' טפד).
- **יותר מכדי צורכם –** אין צריך להקפיד שלא יאכלו יותר מכדי צורכם (חז"ו עמ' שלג, הלכות חג בחג עמ' שעח). כמו כן אין למנוע מהם מיני מתיקה (כך הוכיח הגאון ר' אשר וויס ממה שלא הזכיר דין זה בפוסקים).
- **נעילת הסנדל –** אף תינוקות אסורים, שאין זה עינוי לקטן אם לא ינעול (ש"ע ס' תרטו). אם הקטן נועל מעצמו א"צ למחות בידו (משנ"ב).

ענייני התפילות

- **ברוך שם כבוד מלכותו –** אומרים בקול רם. טוב לאומרו עם הציבור ולא להאריך בשמע ישראל (יסוד ושרש העבודה).
- **וידוי –** צריך כל יחיד לומר 10 וידויים ביום הכיפורים (משנ"ב תרכ, ב).
- **מאה ברכות –** צריך לכוון להשלים במשך כל היום מאה ברכות בשמיעת ברכות העולים לתורה והפטרה, ובברכה על מיני בשמים. כל זמן שלא הסיח דעתו מלהריח הבשמים – אסור לחזור ולברך, שהרי זה ברכה שאינה צריכה (משנ"ב תריב, ח). על מי בושם ועל טבק לא מברכים – שהם ריח שאין לו עיקר (משנ"ב שם).
- **השתחויות במוסף –** צריך להפסיק במשהו בין פניו לרצפה. אפשר לחצוץ עם הטלית (משנ"ב תרכא, יד). פשט המנהג שגם החזן כורע, וטוב אם יוכל לכרוע בלי לעקור רגליו (משנ"ב שם טו).

מוצאי יום הכיפורים

- **ואין מברכים אלא על "אור ששבת",** כלומר אור שדלק כל החג או רשודלק ממנו. אם אין לו "אור ששבת" – כיון שהשנה הוא גם מוצאי שבת יכול לברך על נר הבדלה כרגיל (משנ"ב, חזון עובדיה).
- **שמחה –** "אוכלים ושותים ושמחים במוצאי יום הכיפורים, דהוי קצת יום טוב" (רמ"א סוף הלכות יום הכיפורים).
- **סוכה –** המדקדקים במעשיהם יתחילו לבנות הסוכה מיד במוצאי יוה"כ, כדי לצאת ממצוה למצוה (רמ"א ס' תרכד), ולמחרת יסיימו כולה (משנ"ב ס' תרכה). [שמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה (רמ"א שם)].
- **השכמה –** משכימים לבית הכנסת ביום שאחרי יוה"כ, כדי שלא יראה ח"ו שהיינו נכנעים לה' יתברך רק בעת שהיינו צריכים לבקש על דיננו.

- **צאת הצום –** עושים הבדלה כ-35 דקות אחר השקיעה (לוח א"י) (צאת יוה"כ השנה בשעה - 18:48). מי שממש קשה לו יכול להבדיל 25 דקות אחר השקיעה (ע"פ הוראת הגר"ש סלנט לענין מילת תינוק בשבת).
- **שתיית מים –** אם יש צורך אפשר לומר: 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', ולשתות לפני הבדלה.
- **ברכת לבנה –** מתוך ששמחים אנו בכפרת עוונותינו מקדשים את הלבנה אף בלא לטעום (משנ"ב תנו, יא). טוב לנעול מנעלים קודם, אך לא יפסיד בשביל זה מלברך על הלבנה "ברוב עם".
- **הבדלה –** אין מברכים על בשמים אפילו שהשנה הוא גם מוצאי שבת, ומ"מ טוב שאחר שיטעם מהכוס יברך על בשמים. מברכים על הנר,

"וכמו שבכלל ישראל כן בפרט, כל איש נטהר לבו, ואף אם עדיין אינו מרגיש, מכל מקום יש להאמין באמונת אומן שכן הוא בשורש נשמתו, בת קול יוצאת במוצאי יום הכיפורים, ואומרת: "לך אכול בשמחה לחמך" (שם משמואל, מוצאי יוה"כ תרע"ח).